

Het westerse voorbeeld

overpeinzingen bij het lezen van enkele
Afrikaanse romans

Mineke Schipper - de Leeuw

Veel Afrikaanse auteurs hebben zich bezig gehouden met de Blanke in al zijn verschijningsvormen (zie hierover het door mij samengestelde speciale nummer van *Jeugd en Cultuur*, XIX, nr 5, 1973-1974). De informatie die uit het Westen kwam was meestal tevens Westerse informatie, dus blank gekleurd en uiterst subjectief, maar daarom niet minder invloedrijk.

Voor de Afrikaanse traditionele samenleving waren de gevolgen van de confrontatie met het Westen schokkend in tal van opzichten. De jongeren die het blanke onderwijs volgden kozen in het algemeen voor verwestering in de een of andere vorm. De nieuwe generatie schoot daardoor al gauw te kort in respect en gehoorzaamheid aan de ouderen, de ouders en de tradities. In plaats van rustig in het dorp te blijven wonen en leven, laten de jongeren hun families nogal eens in de steek. Door het onderwijs zijn ze zich een stuk onafhankelijker en individualistischer gaan voelen; de grote stad fascineert ze door de schijn van luxe en ook doordat de mensen zich daar weinig van elkaar aantrekken. Iedereen gaat er onverschillig zijn eigen gang.

In zijn roman *Ville cruelle* beschrijft Mongo Beti hoe de dorpelingen hun identiteit verliezen in de grauwe massa van de grote steden. Ze krijgen trekken die bepaald onaangenaam zijn, zoals gierigheid en nerveuze gespannenheid, ze raken vaak aan de drank en verliezen het respect voor het menselijk leven. Toch constateert deze schrijver dat de jongeren de volslagen onverschilligheid en zelfs het wrede egoïsme van de stadsbewoner — het, net als de blanke, totaal in beslag genomen worden door zijn eigen zaken — verkiezen boven het medelijden en de meewarigheid van de dorpelingen. Zo vindt Banda, de hoofdfiguur uit *Ville cruelle*, dat de blanken je eigenlijk minder lastig vallen dan de oude mensen uit het dorp en volgens hem denken veel jongeren die op school geweest zijn er zo over (het verhaal speelt nog in de koloniale tijd en werd gepubliceerd in 1954, herdrukt in 1971).

In de stad begint de spreekwoordelijke blanke zich meer en meer ook van de Afrikanen meester te maken: alles moet in hoog tempo gebeuren en er is geen tijd meer om elkaar uitgebreid te begroeten, naar elkaars gezondheid te informeren en omstandig te vragen hoe het eigenlijk met wederzijdse vrienden en verwanten gaat. Dit is onder meer de mening van de schrijver Bernard Dadié in *Climbié* en *Un nègre à Paris*.

Precies zo gaat het met de geldzucht: wie Europa zegt denkt aan rijkdom en overvloed. De manie van het geld maakt zich echter ook meester van de mensen in Afrika die van de blanken hebben geleerd wat „zaken doen” is. In zijn roman *Chemin d'Europe* laat Oyono zijn held Barnabas aan z'n moeder uitleggen dat Europa verschrikkelijk duur is omdat de mensen overal geld voor moeten hebben: je betaalt zelfs voor het simpele feit dat je een plas wilt doen of ergens wilt gaan zitten. De oude moeder begrijpt dan opeens hoe de kolonisatie is gegaan: de blanken zijn naar Afrika gekomen omdat alles gratis was. Het moeten natuurlijk de arme blanken zijn die gekomen zijn, de mensen die in hun eigen land nergens konden zitten of plassen... „En daarom zijn ze natuurlijk zo keihard als de slaaf uit het bijbelverhaal!”

Deze blanke mentaliteit heeft veel navolging gevonden, iets waarover de schrijver Cheikh Hamidou Kane zich ernstig zorgen maakt in zijn roman *L'aventure ambiguë*. Sommige aspecten van vooruitgang en ontwikkeling in de Westerse beschaving zijn misschien te bewonderen, maar de destructieve krachten ervan zijn schokkend en werken door in de rest van de wereld. Kane analyseert het voor en het tegen in zijn genoemde boek. Hij laat zich niet verblinden door schijn en schittering van een praalziek Europa. Hij ziet de gevaren van een verwestering van Afrika: „Het Westen is bezeten en de wereld verwesterst. In plaats van zich, zolang als nodig, te verzetten tegen de waanzin van het Westen, in plaats van zich, zolang als nodig, te onttrekken aan die krankzinnige verwestering om te sorteren en te kiezen, aan te passen of te verwerpen, zie je de mensen overal in de wereld sidderen van begeerte en dan van gedaante veranderen in één generatie tijd, door deze nieuwe pest die het Westen verspreidt”.

Kane vestigt de aandacht van de mensen op de barbaarsheid van een maatschappij die op de knieën ligt voor ijskasten of auto's en het materiële aanbidt boven alles. De Westerse mens is slaaf geworden van zijn arbeid en de zin ervan heeft hij bedorven door als een krankzinnige dingen aan te schaffen zonder rekening te houden met zijn behoefte. Vandaar dat hij er zelf ongelukkig van wordt. Nergens, aldus Kane, wordt de mens zo geminacht als daar waar het materiële zich ophoopt.

Het ergste vindt hij evenwel, dat de werk-rage, de industrialisatie en de materiële welvaart de mensen van God hebben vervreemd. Op die manier is de Westerse beschaving in zijn ogen niet alleen af gaan zien van het *natuurlijke* maar ook van het *bovennatuurlijke*. De Westerse mens is zijn God kwijtgeraakt, want een leven als het zijne, dat de overdaad niet afkeurt, kan zich niet uit God gerechvaardigd weten, anders zou hij aan soberheid wel de voorkeur geven.

De Afrikaanse romans laten nogal eens zien hoe de mensen die niet meer volgens de traditie van vroeger willen of kunnen leven op zoek gaan naar een voorbeeld, een model. Het meest voor de hand liggende voorbeeld was dat van de blanke in Afrika. Frantz Fanon spreekt over het minderwaardigheidscomplex dat zwarte mensen zo dikwijls voor het dilemma heeft geplaatst: of blank worden of ver-

dwijnen. Dit blank worden betekent dan zoveel mogelijk lijken op en je gedragen als de blanke bourgeois. Er zijn heel wat beschrijvingen van dergelijke „blanchis” te vinden in de Afrikaanse literatuur. We zullen hier moeten volstaan met het geval van Kocouto, een westerse student, die voorkomt in Aké Loba's roman *Kocoumbo, l'étudiant noir*. In tegenstelling tot Kocoumbo, de hoofdpersoon, probeert Kocouto zo zorgvuldig mogelijk de blanken te imiteren. Alles wat Afrikaans is, komt hem achterlijk, belachelijk en waardeloos voor. Hij geeft de blanken groot gelijk, dat ze niet met „die wilden” willen omgaan. De Europeaan, zo redeneert hij, heeft beschaafde mensen nodig die goed zijn opgevoed en veel weten, anders begrijpen ze hem niet. Kocouto vindt zelf ook dat hij met de meeste Afrikanen niet kan omgaan, eten of ze zelfs maar een hand geven: ze zijn zó smerig, ze ruiken zo vies! Alle stereotiepe vooroordelen die de blanken in Afrika zo lang verkondigd hebben, komen in de gedachtenwereld van dergelijke geassimileerden terug. Kocouto kleedt zich perfect volgens laatste Franse modevoorschriften. Hij verandert trouwens ook van naam en het karakteriseert hem wel in het bijzonder als we lezen welk argument hij daarvoor aanbrengt: „Alleen wilden hebben namen met zoveel K's erin, K's die de kaken laten klapperen als de kaken van een uitgehongerde krokodil. Iedereen weet nu eenmaal dat in het Frans de K veel minder vaak voorkomt. Daarom kiest Kocouto zich de naam van zijn voorbeeld, een vroegere leraar van school die Durandau heette”.

De nieuwe Durandau staat erop met meneer te worden aangesproken. Er zijn veel van deze Durandau's, merkt de schrijver Loba op. Ook andere romans maken melding van dergelijke figuren die hun moedertaal nauwelijks meer willen spreken, oude vrienden niet wenssen te herkennen, het eten van eigen land niet meer lusten en tegenover de meisjes er „blanke manieren” op na gaan houden die de Afrikaanse gewoonte geweld aandoen.

Het navolgen van het blanke voorbeeld laat zich wel verklaren. Jongeren identificeerden zich oudtijds met de wijzen, de patriarchen van de clan. Sinds ze op de Europese school zijn geweest, komt dit beeld hun verouderd voor. Vandaar dat een ander model gezocht en gevonden wordt in het Westerse denk- en leefpatroon, dat zij aantreffen in het helaas weinig positief voorbeeld van de blanke in Afrika, of van de blanke in de talloze Westerse films die in dat deel van de wereld worden vertoond of in het beeld van de blanke mentaliteit dat de kranten in de hele wereld dagelijks weerspiegelen: een op macht beluste groep die over lijken gaat.

Overstappend van romans naar werkelijkheid lijkt het of er weinig anders is overgekomen dan het westers voorbeeld dat de talrijke Durandau's heeft opgeleverd die Afrika rijk is. In de onafhankelijke landen van Afrika heeft dikwijls de „nieuwe elite” gemeend de blanke bourgeois als voorbeeld te moeten kiezen. Het ambivalente is, dat men enerzijds doorgaat - terecht overigens - Europa van paleo- of neokolonialistische neigingen te beschuldigen en anderzijds verdacht veel lijkt op de koloniale elite die verdreven is. Er zijn natuurlijk uitzonderingen op deze somber makende constatering. En wie zijn

wij, dat we daarop zonder blikken of blozen kritiek zouden mogen leveren?

In een artikel in *Présence Africaine* (4e trimester 1968) heeft Pierre van den Berghe deze Durandea's „zwarte mandarijnen" genoemd die verblind door de eigen dramatische machtsovername, door prestige en weelde niet inzien dat ze praktisch gesproken de enige zijn die profiteren (om niet te zeggen profiteurs zijn) van de onafhankelijkheid, nadat ze in het land teruggekeerd zijn met Westerse diploma's die hun toegang hebben verschaft tot de elite van het land.

Sembène Ousmane, een Senegalees schrijver, is zich scherp bewust van deze verontrustende ontwikkeling, die hij vooral in zijn latere romans steeds duidelijker aan de orde stelt. In *L'Harmattan* gaat het al over een eerste Minister die zich heeft laten omkopen, terwijl in een van zijn nouvelles, *Prise de conscience*, een vakbondsleider voorkomt op wie de arbeiders al hun hoop gevestigd hadden. Ook deze laatste, Ibra geheten, stijgt de rijkdom naar het hoofd als hij eenmaal afgevaardigde is geworden. Conclusie van de werknemers: „Dergelijke typen hebben niets met ons gemeen. Vanbuiten zijn ze zwart ... vanbinnen zijn ze net als de kolonialisten".

Steeds duidelijker gaat het in Afrika net als in de rest van de wereld niet langer om een conflict dat arm en rijk gescheiden houdt volgens een raciale grens: de klassenmaatschappij is ook in Afrika werkelijkheid geworden. Naar Westers voorbeeld is ook daar het geld de grootste rol gaan spelen: corruptie en prostitutie, uitbuiting en ellende hebben een breuk geslagen in de traditionele solidariteit binnen de eigen groep.

In de Afrikaanse samenleving moet de schrijver de moeizame en riskante taak op zich nemen om deze kwalijke toestanden onder de aandacht te brengen van de verantwoordelijken, de elite. De risico's zijn daar groter dan hier: gevangenis of ballingschap zijn maar al te vaak het lot van de schrijver die durft spreken over het onrecht van de massa. Vrijheid van meningsuiting is in de meeste Afrikaanse landen vrij beperkt.

Wat ons zelf betreft: het lijkt me dat we ons grote bescheidenheid moeten opleggen bij ons oordeel over (of onze neiging tot het veroordelen van) anderen. Onze eigen geschiedenis en politiek laten zien dat ook hier - maar dan dikwijls op veel geraffineerdere wijze - macht corrumperend werkt. Daarbij is het goed te bedenken dat het in Afrika het Westerse voorbeeld was dat slecht deed volgen.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Mongo BETI (onder het pseudoniem Eza BOTO), *Ville cruelle*, Parijs, 1971.
 Pierre van den BERGHE, *Les langues européennes et les Mandarins Noirs*, in: „*Présence Africaine*", 4e trimester 1968, pp. 3-14.
 Bernard B. DADIÉ, *Climbié*, in: „*Légendes et poèmes*", Parijs, 1959.
 Idem, *Un nègre à Paris*, Parijs, 1959.
 Cheikh Hamidou KANE, *L'aventure ambiguë*, Parijs, 1966.
 Aké LOBA, *Kocoumbo, l'étudiant noir*, Parijs, 1960.
 Ferdinand OYONO, *Chemin d'Europe*, Parijs, 1960.
 Ousmane SEMBÈNE, *L'Harmattan*, Parijs, 1964.
 Idem, *Prise de conscience*, in: „*Voltaire*", Parijs, 1962, pp. 25-34.